

בהר-בחזקותי

שלהבת

השבוע נקרא את דברי הרב שטיינזלץ על שתי פרשיות, נלמד חלק ממאמר 'בהר' ואת מאמר 'בחוקותי' (מתוך הספר 'חיי עולם').

בפרשת 'בהר' עוסק הרב בעניין שמיטה בהר סיני, משמעותה לימינו אנו ולעובדת היותנו עבדי ה',

בפרשת 'בחוקותי' נראה התייחסות לתודעת המקריות שעלולה ללוות אותנו בחיים ועל הקריאה לייחס משמעות וחשיבות לנעשה לנו ובסביבתנו ולראות מה מוסר ההשכל שנדרש ממנו.

< הצעה לדיבור משותף אחרי הלימוד:
מאורע שעברתי או קרה סביבי שהרגיש לי לא במקרה.

< עצה לעבודה:
לאמן בשבוע הקרוב את השריר של חווית ההשגחה בחיי.

בהצלחה!

בהר

א וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר:

ביאור הרב שטיינזלץ:

וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי, לפני ישראל יצאו למסעיהם מהר סיני, ואף על פי שהדיבור עוסק בעניינים שיהיו מעשיים רק בבואם לארץ. לֵאמֹר:

רש"י

בהר סיני. מָה עָנִין שְׁמַטָּה אֶצֶל הַר סִינַי? וְהֲלֹא כָל הַמִּצְוֹת נִאֶמְרוּ מִסִּינַי? אֶלֹא
מָה שְׁמַטָּה נִאֶמְרוּ כְּלֹלוּתִיהָ וּפְרִטוּתִיהָ וְדַקְדוּקִיהָ מִסִּינַי אִף כָּלֹן נִאֶמְרוּ
כְּלֹלוּתִיהָ וְדַקְדוּקִיהָ מִסִּינַי, כִּי שְׁנוּיָהּ בֵּת"כ; וְנִרְאָה לִי שֶׁכֶּה פְּרוּשָׁה: לְפִי
שֶׁלֹא מְצִינוּ שְׁמַטַת קַרְקָעוֹת שְׁנִשְׁנִית בְּעַרְבוֹת מוֹאָב בְּמִשְׁנֵה תוֹרָה, לְמַדְנוּ
שֶׁכְּלֹלוּתִיהָ וּפְרִטוּתִיהָ כָּלֹן נִאֶמְרוּ מִסִּינַי, וּבֵּא הַפְּתוּב וְלִמַּד כָּאן עַל כָּל דְּבוּר
שֶׁנִּדְבַר לְמֹשֶׁה, שֶׁמִּסִּינַי הָיוּ כָלֵם, כְּלֹלוּתִיהָ וְדַקְדוּקִיהָ, וְחִזְרוּ וְנִשְׁנוּ בְּעַרְבוֹת
מוֹאָב:

למה דווקא שמיטה?

בתחילת הפרשה רש"י עומד על השאלה המפורסמת: "מה עניין שמיטה אצל הר סיני? והלא כל המצוות נאמרו מסיני!" התשובה שהוא נותן היא מאד מתמיהה, ולא לגמרי מספקת: "מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן [המצוות] נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני". תשובה זו מסבירה מה עניין הר סיני אצל שמיטה, אבל בכלל לא מה עניין שמיטה אצל הר סיני. ההסבר הזה, אליבא דרש"י, אומר: היה צריך להזכיר כאן את הר סיני כדי ללמד שפרשת שמיטה, למרות שהיא נאמרה כבר במקום אחר בתורה, בעצם כללותיה ופרטותיה נאמרו בסיני – וכך גם כל שאר המצוות. אולם גם אם נאמר שמצווה זו היא דוגמא לשאר המצוות, צריך עדיין לשאול: מדוע דווקא שמיטה היא המצווה שנבחרה שידובר בה בהקשר של הר סיני?

העניין של שבת הארץ בכללה – השמיטה והיובל, מפורסם כנושא מאד חשוב בתורה, הרבה מעבר למה שכעת מייחסים לו, ואחת ההוכחות לכך היא בפרשה הבאה. אחרי כל דברי התוכחה, נאמר – "אז תרצה הארץ את שבתתיה... כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתכם בשבתכם עליה" (ויקרא כו, לד). יוצא

מכאן שהתוכחה הגדולה, אף על פי שהיא נאמרת באופן כללי מאד, מתייחסת במובהק דווקא לדיני שמיטה ויובל. בספר ירמיהו (פרק ט) כשהוא מדבר "על מה אבדה הארץ", יוצא שהקב"ה מוותר על גילוי עריות, על עבודה זרה ועל שפיכות דמים – אך על ביטול תורה הוא לא מוותר. וגם בפרשות שלנו עולה דבר דומה: כאן יוצא שהקב"ה ויתר על גילוי עריות ועל שפיכות דמים – אך לא על דיני שמיטה. הוא מוכן למחול לנו על הכל, ומה שבסופו של דבר יוצר את החורבן הגדול, זה הזלזול בשמיטה. גם בפרקי אבות (ה, ח-ט), ברשימת העבירות שעליהן פורענויות באות לעולם, ניתן לראות שענייני השמיטה תופסים מקום מרכזי.

ממלכת כהנים

במה אם כן קשור כל העניין להר סיני? עניין שמיטה להר סיני הוא בכך שהפרשה הזו היא התמצית של מה שהיה בהר סיני. מעמד הר סיני הוא בעצם אותו הדבר: הקבלה של עבדות ה' בשני המובנים שלה – האדנות האלוהית, והעבדות שלנו. בפרשת בהר היא מתבטאת במדויק בצורה המפורטת שלה, כתוב כאן מה זה אומר שהוא אדוננו ושאנחנו עבדיו, איך זה מתבטא, ולמה זה באמת שייך. אלא שבעצם, זה בדיוק מה שהוא דיבר אתנו בהר סיני עוד לפני נתינת התורה. אותם הרגעים האחרונים לפני מתן תורה, היו הרגעים שבהם הקב"ה עדיין לא "כפה" עלינו את התורה (ראה שבת פח, א). ואז הקב"ה אמר (שמות יט, ה-ו): "ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש..."

המושג "ממלכת כהנים" הוא התמצית של נקודת העבדות. כבר כתבו (למשל: אבן עזרא שם), ש"כהנים" בהקשר הזה פירושו, משרתים: אתם משרתי השם. ועל כך כתוב (שם שם, ז-ח): "וישם לפניהם את כל הדברים האלה... ויענו כל העם יחדו ויאמרו: כל אשר דיבר ה' נעשה". הקב"ה אומר: 'אתם רוצים להיות עבדים שלי?' והעם אומר: 'אנחנו לא יודעים עדיין מה הפרטים, אבל אנחנו רוצים להיות עבדים שלך. להיות עבדים במצרים זה לא היה כדאי, אבל להיות עבדים שלך זה כדאי'. וכך אומר לנו הקב"ה גם בפרשת בהר: 'אתם שלי'. לעצמך לא תוכל לקבל שום דבר – אבל אתה מקבל לאכול,

למרות שאתה שלימזל. אם אתה חושב שאתה מוצלח והכל שלך – אז אני לוקח חזרה. כשאתה מסכן ואין לך שום דבר – אז אני נותן לך. כל זאת קיבלנו על עצמנו כבר בהר סיני, כבר אז הסכמנו להיות במעמד של אריסים של הקב"ה, המשרתים של הקב"ה, הפנסיונרים שלו, ובתנאי – שנקבל גם זכויות פנסיה.

יש יהודי אחד פחות בעולם; לא מפני שהורגים אותו, אלא מפני שהוא נטמע בין הגויים. המצב הזה, שאיננו שייך רק ליחידים יוצאי דופן, אלא לכלל – הוא שינוי עצום שעובר עלינו, וכבר שכחנו איך מטפלים בבעיה כזו. אנחנו יודעים איך מטפלים במשומד אחד, או מה עושים עם צרה קטנה, אבל איך מתמודדים עם מהלך חיים כזה של עם שלם? המאורעות עכשיו הם אחרים לגמרי, שונים לחלוטין ממה שהתרגלנו אליו.

דברים כגון אלה הם מה שנקראים בפרשה "והלכתם עמי קרי", שלא למדנו שום דבר. בתור אנשים פרטיים, תמיד יש אחדים שכן לומדים משהו; אותו אדם שאחרי השואה עזב את אמונתו, לפחות היה אדם שאמר: 'ריבוננו של עולם, אני לא יכול יותר, אני לא יכול להגיד שזה היה מקרה. אם אתה נמצא, אתה לא משגיח, ואם אתה משגיח אז לא יכול להיות דבר כזה'. האיש הזה איננו הולך בקרי, ולא מייחס את הדברים ואת המציאות של העולם לידי המקרה. צריכה להיות משמעות לדברים, ואם אכן יש להם משמעות, בן אדם לא יכול להישאר שליו אחריהם, הוא צריך להוציא מהם מסקנות. אבל כשמדברים על הכלל, מה מוסר ההשכל של הכלל מכל זה? שום דבר. יש מי שרואה עוף הפורח לפניו ומצפצף, והוא מבין מה העוף אומר. רבי נחמן מברסלב אמר שאחרי שהוא הגיע לארץ ישראל הוא למד מדוע ערמת קש מונחת ברחוב לאורך ולא לרוחב. אז זה עניין גדול. אבל לא מדובר על ערמת קש ברחוב, או על כך שאני שומע את הציפור מצפצפת. מדובר על קטסטרופות, דברים שכל העולם מזדעזע מהם. מהי המסקנה מכל הדברים האלה? המסקנה היא לא כלום. ומה יוצא מזה? שום דבר. מפטירים כדאשתקד.

האשמת הזולת

כשמדי פעם כבר יש מישהו שכן רוצה להוציא איזשהו מוסר השכל, המסקנה היא בדרך כלל שמישהו אחר אשם. אני מפנה את המבט ומחפש אשם, ואז אני יודע במי לתלות את הקולר: 'כל מה

בחוקותי

והלכתם עמי קרי

בתוכחה ישנם כמה ביטויים שחוזרים יותר מאשר פעם אחת, ואחד מהם הוא העניין של "והלכתם עמי קרי". רש"י ואחרים מפרשים זאת כחטא שבקבלת הדברים כ"מקרה"; אדם אומר: מקרה קרה, כך וכך ארע, קורים כל מיני דברים – אז מה?

כשחושבים על חמישים או מאה השנים האחרונות, שייך בהחלט לדבר על הבעיה הזו; קרו במהלך התקופה כמה וכמה מאורעות רבי משמעות והתרחשו תהליכים שונים, שהשפיעו רבות על העולם ועל החיים בו. ועל כל אחד מהם צריך לשאול: מה מוסרי-ההשכל? מה אני לומד מזה? איזה שינוי אני יכול להגיד שאני מוציא ממנו מסקנה? השאלה הזו רלוונטית בין אם מדברים על השואה, על הקמתה של המדינה או על ההתבוללות, שלמרות שהיא איננה דרמטית כמו מאורעות אחרים, היא לא פחות משמעותית לטווח הרחוק.

ההתבוללות של ימינו הגיעה לממדים שלא ראינו שכמותם לכל הפחות זה אלפיים ושלוש מאות שנה, ואולי אף יותר: המצב כיום הוא שלרובו של העם היהודי אין עניין ביהדות. מאז תקופת המתיוונים, אולי, לא היינו בתקופה בה להיות יהודי זה עניין של לאום, של גזע, של משפחה, ועוד כל מיני דברים – אבל לא עניין של דת. הסטטיסטיקה כיום היא שבערך על כל נייע של מחוג השניות

שקרה הוכיח שדרכי הייתה צודקת, ופלוני ופלוני הם שגרמו את כל הצרות שבעולם; כמו שיש היום יהודים שעיקר האמונה אצלם הוא שהציונות הביאה את השואה. על כל שאר העיקרים הם מוכנים להתפשר, אבל לא על זה. וגם להפך, כשקורה משהו טוב, הרי שזה בעצם בזכותי. אחרים הועילו בכך שלא הפריעו, או שבמקרה הטוב קצת סייעו; אבל אני, לא משנה אם בכוח אמירת התהילים שלי, או בכוח הרובה שלי, הצלתי את המצב. כך או כך כל מה שקורה, בין לרעה ובין לטובה, לא עושה שום השפעה ולא מביא לשום שינוי. וזה בדיוק "ההלכתם עמי קרי".

זה מה שמתואר בפרשה: "אם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה... והשלחתי בכם את חית השדה ושפלה אתכם והכריתיה את בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו דרכיכם. ואם כאלה לא תִּנסְרוּ לי והלכתם עמי קרי" – אז עוד פעם: "והכיתי אתכם גם אני שבע על חטאתיכם. והבאתי עליכם חרב נקמת... בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד, ואכלתם ולא תשבעו", "ואכלתם בשר בניכם" וכו' וכו' (ויקרא כו, כא-כו). והכל – כי "הלכתם עמי בקרי" (שם כז). יש איזה מנגנון אצל האדם שלמרות שבאה עליו צרה ועוד צרה ועוד אחת – הוא לא חל ולא זע. כל אחד, בשעת פורענות, מסתכל תכף ומיד על השכן ולא על עצמו פנימה, וממילא שום דבר לא משתנה. כל עוד אני יודע מי גרם לכל אלה, אפשרי עבורי לחיות עם כל המהומות ולמרות כל התוכחה, והכל נשאר כמו שהיה קודם.

אותו אדם שאיננו הולך בקרי, הוא זה המייחס משמעות, חשיבות ועניין לכל מה שקורה סביבו. אולם קבלת מוסר-השכל לגבי דידי ולא לגבי מישהו אחר היא דבר מאוד לא מצוי. בזמן מבצע סיני הרבי הקודם מבעלז, שכולם אמרו עליו שהיה איש קדוש – ואפילו השמש שלו חשב כך, שזו מעלה גדולה מאוד – עמד במשך יומיים, ארבעים ושמונה שעות, והתפלל. הוא לא היה חשוד בציונות, וגם לא הפך לפתע לכוזה; אבל היה זעזוע גדול מאוד בעולם, ויש זמנים שאדם

משנה את דעתו בעקבות הזעזועים, גם אם לא בהצהרות דרמטיות. התקווה היא שמעבר לגבול מסוים אדם כבר לא באמת יכול לומר: 'מקרה קרה', ובאותה שעה הוא מבין שעליו לעשות איזה תיקון, שעליו לפשפש במעשיו.

אנחנו ואבותינו חטאנו

לקראת סוף התוכחה (ויקרא כו, מ) מופיע עניין נוסף, שהוא מפתיע מכמה בחינות: "והתורו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי". הווידוי הוא לא רק על החטאים, אלא גם על "אשר הלכו עמי בקרי". על האטימות שלא הניחה לראות את הדברים בצורה נכונה. ואולם מה העניין של "והתורו את עונם ואת עון אבתם"? בכל פעם שמתוודים על חטא אנחנו משתמשים בנוסח הזה: "אבל אנחנו ואבותינו חטאנו", ואולי דווקא משום כך כבר לא רואים את המוזרות שלו. אני מתוודה על עוונותי, עליהם אני יודע יפה: חטאתי, עויתי, פשעתי, אבל איזו זכות יש לי לגרור את האבא שלי ואת הסבא שלי לתוך החטאים הללו?

באופן טבעי, אותם הדברים שאדם גדל וחי איתם ובתוכם, הוא מצדיק אוטומטית: 'כך גדלתי, זה האופן שלי, זה הנוסח שלי'. משום כך כשאדם רוצה לעשות וידוי של ממש, הווידוי הזה לא יכול להיות רק על הבעיות שלו-עצמו. הוא לא יכול להסתפק ולומר: 'בתוך התחום שלי, מהמקום בו התחלתי עד למקום בו אני עומד כעת, עשיתי כזאת וכזאת, ורק זה בתחום אחרייתי ובתחום התשובה שלי'. הוא צריך לחשוב שאולי 'אנחנו ואבותינו חטאנו': להיות מוכן לעשות בדיקה לא רק על חטאיו האישיים, אלא גם על חטאי אבותיו. אולי נעשתה טעות, שמקיפה יותר מאשר את מה שעשיתי אתמול אחר הצהריים; אולי צריך ללכת אחורה חמש שנים, עשר שנים, עשרים שנה – אולי יש כאן טעות של דורות. משום כך הפסוק אומר: "והנשארים בכם ימקו בעונם בארצות אויביכם ואף בעונת

אבתם אתם ימקו. והתודו את עונם ואת עון אבתם" – מפני שזה חלק מהחשבון; חשבון-נפש אמיתי צריך להקיף לא רק את התמונה הפרטית, אלא להגיע להיקף גדול. על כל דבר מהדברים הללו אני צריך לשאול: מאי קא משמע לן? מה אומר דבר כזה וכזה? מה עולה מאלה? לעשות מערך כל כך כולל של בדיקה – זה תמיד קשה, ולכל אדם – אבל חייבים לעשות אותו, שאם לא כן, כל הבדיקה מאבדת את משמעותה.

גועל נפש

בפרשה לא מפורטים כל החטאים, אך יש דבר שחוזר פעמיים, בשני הקשרים שונים המקבילים אחד לשני. בתחילת הפרשה כתוב: "ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם", וכמה פסוקים אחר כך, בתחילת דברי התוכחה, נאמר: "ואם בחוקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי", והביטוי חוזר עוד כמה וכמה פעמים. בדרך כלל כאשר מדברים על עשיית המצוות, מדברים על הצד הפרקטי, המציאותי של הדברים: מה אני עושה ומה אני לא עושה, איך אני פועל לגבי דברים, משפטים, חוקות, מצוות או ברית; ואילו כאן יש ביטוי לצד אחר של הדברים – האם הם היו אצלך בגדר של "גועל נפש"? זה ביטוי שלא שייך למה שאני עושה או למה שאני לא עושה; גועל נפש זה משהו שמתייחס לתחום שמעבר ומחוץ לעשייה עצמה. הוא שואל: איך עשית את הדברים? מה חשת כלפיהם? באיזו הרגשה עשית אותם?

כאמור, לא מדובר כאן על מה שאדם לא עושה, או על הדברים בהם הוא עובר עבירה; שאלת הגועל נפש היא בצד האחר של הדברים. התהליך שמוביל ל"ואת משפטי תגעל נפשכם" מתחיל בכך שבעצם לא אכפת. אחרי חוסר האכפתיות הדברים נעשים מאוסים, מגעילים. משום כך אדם יכול להמשיך לעשות את כל מה שהוא צריך לעשות,

ועדיין הוא מואס וגועל; אדם ממלא את כל ההוראות, אך כשזה מגיע לשאלה האם אכפת לו מן הדברים – אז מסתבר שבכלל לא, אפילו לא אפס קצהו – הם אפילו מגעילים אותו.

על הפסוק "תחת אשר לא עבדת את ה' אֱלֹהֶיךָ בשמחה ובטוב לבב מרב כל" (דברים כח, מז), אומרים בשם האר"י הקדוש שזהו השורש והטעם לכל העונשים של התוכחה. לא על "אשר לא עבדת את ה' אֱלֹהֶיךָ", אלא "אשר לא עבדת בשמחה". בגלל שאתה לא עובד את ה' בשמחה מגיעה כל התוכחה הארוכה, תשעים ושמונה קללות. למה זה ככה? משום שמה שמונח מתחת למעשים שלא נעשים בשמחה הוא בדיוק "בחוקתי תמאסו ואת משפטי תגעל נפשכם": 'למה שאעשה את זה בשמחה? הרי בעצם זה מאוס עלי. אלא מה? אני כבר הולך ומתגלגל באיזושהו דבר, אז אני עושה אותו עם כל הפרטים ובכל הדקדוקים'.

בדורות קודמים, כשאנשים היו שומעים בבית הכנסת את פרשת התוכחה, "אם תלכו עמי קרי", "תמאסו ותגעל נפשכם" – הם היו עומדים ורועדים, וכדי שזה לא יחול עליהם הם היו אומרים: 'שיפול על מי שקורא בתורה, ורק לא עלי'. לחשוב ככה זה ודאי דבר גס ולא יפה, סוג של עמ'ארצות – אך בכל זאת מראה על אדם ששומע מה שכתוב בתורה ופשוט מתחלחל מפחד, הוא מרגיש שהנה עוד מעט זה נופל עליו. כאשר דור לאחר מכן שב וקורא את התוכחה – אם מישהו לא קרא זקף קטן, יעמידו אותו ויגידו לו שהוא צריך לקרוא את הזקף הקטן ואת המפיק ה', הכל כאשר לכל. ובאמת, על פי דין צריך להחזיר אותו, למה תגרע פרשה זו מכל שאר הפרשות שבתורה? אבל מדוע מה שנשאר מכל התוכחה זה רק המפיק ה'? באותו האופן ישנם אנשים שעבורם קריאת שמע אינה אלא "היכי תימצי" כדי להתיז את הז' ב"למען תזכרו" (במדבר טו, מ), וכל שאר מה שנאמר בהם הם דברים בטלים. "ואהבת" או לא "ואהבת" זה לא חשוב – אבל להתיז את הז' זה דבר של ממש. הדברים האלה מראים שבעצם לא אכפת, שבעצם יש מיאוס וגעילה.

הגעילה – ולא דווקא על העשיה. ובהקשר זה, הקב"ה מצדו הבטיח לנו דבר גדול; הוא הבטיח שהוא יסתכל עלינו "ולא תגעל נפשי אתכם". יכול היה להיות שאדם יתנהג באופן מסוים, והוא פשוט היה מביא את הקב"ה לידי תחושת קבס: הוא מסתכל עליו ורוצה להקיא. על כך הקב"ה מבטיח: "ולא תגעל נפשי אתכם", למרות כל החטאים – "לא מאסתים ולא געלתים".